

Ірина Панчук,
доктор філософських наук,
професор кафедри філософії
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID: 0000-0001-6301-4280
panchuk79@ukr.net

РОЛЬ ДУХОВЕНСТВА В ПРОЦЕСАХ ПРИМИРЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ КОЛЕКТИВНОЇ ТРАВМИ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ НА ВОЛИНІ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглядаються миротворчі акції та роль католицького і православного духовенства у процесах подолання історичних травм минулого, зокрема наслідків українсько-польського протистояння під час Другої світової війни. З початком повномасштабної російської агресії саме Польща, одна з перших, прийшла на допомогу Україні, надаючи притулок громадянам України та право на тимчасове проживання, і військову допомогу. Проте у 2023 році відбувається «погіршення» українсько-польських відносин. Почали з'являтися інтерпретації про прагматичну, наполегливу політику України щодо Польщі та не поступливість української сторони у питаннях історичного минулого, наприклад, у питанні пошуку та екзумації поляків, які загинули під час Другої світової війни на Волині та Галичині. Відтоді на порядку денному з новою силою почало підніматися питання взаємних історичних претензій, які підігрівалися емоційними, недостатньо виваженими коментарями політиків та експертів з обох сторін. Поза сумнівом, українсько-польські відносини внаслідок таких історичних протистоянь отримали значний баласт негативних міфів і стереотипів, звільнення від яких полягає у подоланні результатів історичних травм, використання миротворчого дискурсу та актуалізації на поняттях «примирення», «порозуміння», «злагода». На нашу думку, в українсько-польських дискусіях довкола болючих, трагічних тем минулого особлива миротворча роль має належати духовенству. Останнє має сприяти примиренню, налагодженню міжнаціональної та міжконфесійної співпраці довкола трагічних моментів колективної історії, обтяженої негативними стереотипами та образами. Причому пам'ять про негативний історичний досвід не повинна акцентуватися на взаємних болючих образах минулого, а скоріше на перспективах спільного майбутнього.

Ключові слова: українсько-польські відносини, примирення духовенство, православ'я, католицизм, Волинська трагедія.

Iryna Panchuk. Rola duchowieństwa w procesach pojednania i przezwyciężania skutków zbiorowej traumy konfrontacji ukraińsko-polskiej na Wołyniu podczas II wojny światowej. Artykuł analizuje działania pokojowe oraz rolę duchowieństwa katolickiego i prawosławnego w procesie przezwyciężania historycznych traum przeszłości, w szczególności konsekwencji ukraińsko-polskiej konfrontacji podczas II wojny światowej. Wraz z wybuchem agresji na pełną skalę, Polska była jednym z pierwszych krajów, które przysły z pomocą Ukrainie, zapewniając obywatelom ukraińskim schronienie, prawo do tymczasowego pobytu i pomoc wojskową. Jednak w 2023 r. stosunki ukraińsko-polskie zaczęły się „pogarszać”. Zaczęły pojawiać się interpretacje o pragmatycznej, asertywnej polityce Ukrainy wobec Polski i bezkompromisowości strony ukraińskiej w kwestiach przeszłości historycznej, takich jak poszukiwania i ekshumacje Polaków poległych podczas II wojny światowej na Wołyniu i w Galicji.

Od tego czasu kwestia wzajemnych roszczeń historycznych powróciła na agendę z nową siłą, podsycana emocjonalnymi, niedostatecznie wyważonymi komentarzami polityków i ekspertów obu

stron. Niewątpliwie w wyniku takich historycznych konfrontacji stosunki ukraińsko-polskie otrzymały znaczny balast negatywnych mitów i stereotypów, których uwolnienie polega na przewyciężeniu skutków traum historycznych, wykorzystaniu dyskursu pokojowego i urzeczywistnieniu pojęć „pojednania”, „rozumienia” i „harmonii”. Artykuł analizuje działania pokojowe oraz rolę duchowieństwa katolickiego i prawosławnego w procesie przewyciężania historycznych traum przeszłości, w szczególności konsekwencji ukraińsko-polskiej konfrontacji podczas II wojny światowej. Naszym zdaniem, w ukraińsko-polskich dyskusjach wokół bolesnych, tragicznych tematów z przeszłości, szczególną rolę pokojową powinno odgrywać duchowieństwo (prawosławne i katolickie).

Duchowieństwo (zarówno prawosławne, jak i katolickie) powinno promować pojednanie, nawiązywać współpracę międzyetniczną i międzywyznaniową wokół tragicznych momentów wspólnej historii. Co więcej, pamięć o negatywnych doświadczeniach historycznych nie powinna koncentrować się na wzajemnych bolesnych obrazach z przeszłości, ale raczej na perspektywach wspólnej przyszłości.

Aby zachować i rozwijać wzajemnie korzystne, pragmatyczne stosunki między Polską a Ukrainą, konieczne jest, aby kwestie historycznej przeszłości obu narodów nie stały się przedmiotem polityki państwa.

Słowa kluczowe: *stosunki ukraińsko-polskie, pojednanie, duchowieństwo, prawosławie, katolicyzm, tragedia wołyńska.*

Iryna Panchuk. The Role of the Clergy in the Processes of Reconciliation and Overcoming the Consequences of the Collective Trauma of the Ukrainian-Polish Confrontation in Volyn During the Second World War.

The article examines peacekeeping actions and the role of Catholic and Orthodox clergy in the process of overcoming historical traumas of the past, in particular the consequences of the Ukrainian-Polish confrontation during World War II. With the outbreak of full-scale aggression, Poland was one of the first countries to come to Ukraine's aid, providing Ukrainian citizens with shelter, the right to temporary residence, and military assistance. However, in 2023, Ukrainian-Polish relations began to deteriorate. Interpretations began to emerge about Ukraine's pragmatic, assertive policy toward Poland and the Ukrainian side's intransigence on issues of the historical past, such as the search for and exhumation of Poles who died during World War II in Volyn and Galicia. Since then, the issue of mutual historical claims has been on the agenda with renewed vigor, fueled by emotional, insufficiently balanced comments by politicians and experts on both sides. Undoubtedly, as a result of such historical confrontations, Ukrainian-Polish relations have received a significant ballast of negative myths and stereotypes, the release of which lies in overcoming the results of historical traumas, using peacekeeping discourse and actualizing the concepts of "reconciliation", "understanding", and "harmony". The article examines peacekeeping actions and the role of Catholic and Orthodox clergy in the process of overcoming historical traumas of the past, in particular the consequences of the Ukrainian-Polish confrontation during World War II. In our opinion, in the Ukrainian-Polish discussions around painful, tragic topics of the past, a special peacekeeping role should belong to the clergy (Orthodox and Catholic). The clergy (both Orthodox and Catholic) should promote reconciliation, establishing interethnic and interfaith cooperation around tragic moments of collective history. Moreover, the memory of negative historical experiences should not be focused on mutual painful images of the past, but rather on the prospects for a common future. In order to preserve and develop mutually beneficial pragmatic relations between Poland and Ukraine, it is necessary that the issues of the historical past of the two nations do not become a subject of state policy.

Key words: *Ukrainian-Polish relations, reconciliation, clergy, Orthodoxy, Catholicism, Volyn tragedy.*

Вступ. У період актуалізації проблем європейської безпеки на тлі російсько-української війни стратегічне партнерство України та Республіки Польща нині є важливим стабілізуючим та безпековим фактором, додатковим чинником зміцнення демократії перед небезпекою зростання агресивного неототалітаризму (форма авторитаризму, яка при збереженні фасадної легітимності здійснює контроль суспільство через маніпулятивні інформаційні дії, здійснює тиск на опозицію, обмежує свободу слова, це тоталітаризм епохи інформаційних війн та соціальних мереж). З початком повномасштабної російської агресії саме Польща, одна з перших, прийшла на допомогу Україні, надаючи прихисток громадянам України та право на тимчасове проживання, військову допомогу та спонукала і заохочує до цього інших. Проте певне ускладнення українсько-польських відносин спостерігається останнім часом.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Переломним, у цьому контексті, став 2023 р, коли відбувається «погіршення» українсько-польських відносин, яке певною мірою було спричинене майбутніми парламентськими виборами в Польщі та розгортанням так званої «зернової кризи». Прем'єр-міністр Польщі Дональд Туск означив цей період «критичним» для двох країн. І в Польщі, і в Україні, посеред населення, почали зростати негативні настрої щодо двосторонніх відносин. Почали з'являтися наративи про прагматичну, наполегливу політику України щодо Польщі та не поступливість української сторони у питаннях історичного минулого, наприклад, у питанні пошуку та ексгумації поляків, які загинули під у ході українсько-польського протистояння на Волині та Галичині під час Другої світової війни.

Відтоді на порядок денний з новою силою почало підніматися питання взаємних історичних претензій, які підігрівалися емоційними, недостатньо виваженими коментарями політиків та експертів з обох сторін. Суспільні дискусії щодо означеного фокусу стосувалися цілого спектру питань історичного, культурологічного, політологічного характерів. Під таким оглядом проблеми дискусії щодо жертв українсько-польського протистояння під час Другої світової війни, зокрема жертв Волинської трагедії, не вщухали. Богуміла Бердиховська (польська експертка, яка спеціалізується на українсько-польській історії ХХ століття), резюмувала суголосність усіх політичних сил у Республіці Польща щодо необхідності ексгумації та поховання жертв, при цьому наголосивши: «Зараз у Польщі, якщо говоримо про серйозних політиків, ніхто не каже, а ще пару років тому казали, що з Бандерою до Європи не увійдете, то зараз звучить просте повідомлення: «Ексгумація, християнське поховання і все» [3]. Польська експертка не акцентує увагу на емоційному драматизмі історичних претензій польсько-українських відносин, а, навпаки, підкреслила, що раціональний підхід у їх вирішенні призведе до зменшення конфліктності та напруженості у взаємовідносинах, а відтак і зміцнення українсько-польського співробітництва, що набуває суспільного, політичного і наукового значення.

Звертаючись до історії процесів ексгумації жертв українсько-польського протистояння на Волині 1943 р., зазначимо, що заборона таких пошукових робіт у 2017 р. стала відповіддю на знесення пам'ятника воїнам УПА у польському селі Грушовичі. Через два роки Президент України оголосив про скасування цієї заборони у разі якщо у Польщі відновлять пам'ятну таблицю на горі Монастир (могила воїнів УПА), що неподалік українського кордону. Ця умова польською стороною була виконана, проте на пам'ятній дошці був відсутній список воїнів УПА, які загинули. Таким чином, аж до 2024 року формальна заборона на ексгумацію все ще діяла. У цьому контексті актуалізація процесів примирення та подолання наслідків історичних травм постає важливим завданням українських та польських науковців.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Історіографія питання українсько-польських стосунків у ХХ ст. є достатньо широкою. Серед них варто виділити праці Л. Зашкільняка, який, наголошуючи на причинах суперечок та протистоянь в українсько-польських відносинах, охарактеризував відносини між двома етносами на різних

етапах історичного розвитку в ХХ ст. [7]. Павло Лодин у дисертаційному дослідженні «Українсько-польське примирення у суспільно-політичній діяльності Богдана Осадчука» розглядає суспільно-політичну діяльність українського вченого-емігранта Богдана Осадчука в розрізі потреби налагодження взаємовідносин між українцями та поляками після Другої світової війни [8]. Проблеми українсько-польських відносин розглядає українська науковиця Ольга Білобровець [1]. Підсумком дослідження українсько-польських відносин є праця Богдана Гудя «Від Люблінської унії до волинських масакр. Чотири есе про польсько-українську історію» [5].

Мета статті – проаналізувати роль духовенства у процесах примирення та подолання наслідків колективної травми українсько-польського протистояння на Волині під час Другої світової війни

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Українсько-польські відносини впродовж всього ХХ ст. мали динамічний, напружений, часто й конфліктний характер. В їх основі лежали суперечності, зокрема соціально-етнічного, територіально-національного, світоглядно-державного характеру. Їх витоки варто шукати ще в часи Козаччини, Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького. Саме вони стали причиною послаблення, а згодом і розпаду Першої Речі Посполитої.

Якісно нова сторінка в українсько-польських відносинах розпочинається після утворення Другої Речі Посполитої, а згодом і з початком Другої світової війни. На жаль, вона означена трагічними подіями, в основі яких лежала складна спільна історія з періодами конфронтації та історичними травмами, які є і досьогодні одним із вагомих чинників подеколи складних діалогічних відносин між сусідніми державами. Найбільшої гостроти українсько-польські відносини набули на Волині (1943–1944 рр.) та позначились кривавими сутичками, численними жертвами серед мирного населення, причому як польського, так і українського. У польському суспільстві склалося вкрай негативне уявлення про антикомуністичні військово-політичні структури, які проводили в Україні тривалу безнадійну боротьбу за незалежність. Цей конфлікт супроводжувався руйнуванням суспільних норм поведінки до яких апелюють християнські цінності. Як наслідок, закорінені в негативному історичному досвіді населення Волині етноконфесійні стереотипи, з багатьох причин не могли бути пережиті з нейтральним або позитивним навантаженням. В умовах українсько-польського протистояння кожна політична сила прагнула використати авторитет священників (як католицьких, так і православних) для поширення свого впливу серед місцевих жителів. Для більшої переконливості як українське, так і польське підпілля застосовували різноманітний спектр заходів: від пропаганди до фізичних розправ.

Як зазначає О. Білобровець, українсько-польське збройне протистояння на Волині «зумовлене насамперед конфліктом національно-політичних інтересів українського і польського національно-визвольних рухів у боротьбі за державну приналежність західноукраїнських земель, конфлікту, який розпочався ще на початку ХХ ст.» [1]. До сьогодні немає порозуміння між українськими та польськими істориками щодо означення взаємовизнаної кількості жертв, як серед поляків, так і українців; закидаються звинувачені польською стороною УПА у масових вбивствах поляків на Волині, тривають дискусії щодо виконавців цих «кривавих акцій» та їх організаторів. У Республіці Польща Волинську трагедію називають «різаниною», її офіційно визнано «геноцидом».

З такою позицією принципово не погоджуються в Україні. Останні дискусії щодо цього питання на урядовому рівні відбулися у 2024 році, коли знову тема Волинської трагедії вкотре була виокремлена медійним розголосом після форуму в м. Ольштин. Міністри закордонних справ України та Польщі взяли участь у вищезначеному заході. Дмитро Кулеба (міністр закордонних справ України в 2020-2024 рр.) на запити польської сторони щодо заборони проведення екстимації жертв українсько-польського протистояння на Волині під час Другої світової війни, зацентрував увагу на акції «Вісла» (1947 р.) під час якої з

Надсяння, Підляшшя, Холмщини, Лемківщини депортовано близько 150 тисяч українців південно-східної Польщі [11]. Міністр національної оборони Польщі Владислав Косіняк-Камиш (лідер коаліційної Польської селянської партії) у відповідь назвав слова українського урядовця недопустимими, підкресливши, що без ексгумації, пошанування жертв не може бути й мови про добре майбутнє. Думку останнього продублював Дональд Туск (прем'єр-міністр Польщі), підкреслюючи, що Україна не вступить в ЄС доти, доки не виконає умову, пов'язану з історичним питанням Волинської трагедії.

У контексті вищезазначеного наголосимо, що однією з умов самоідентифікації кожного співтовариства, стійкого існування в часі певної спільноти є колективна пам'ять, яка носить «реконструктивний характер»; всі трансльовані нею «знання про минуле» пов'язані з актуальною для теперішнього моменту ситуацією в житті спільноти. Остання тісно у змістовному плані пов'язана із досвідом спільного життя певних спільнот (у нашому випадку українців та поляків на волинських теренах). Цей вимір пам'яті – це контрольоване явище, яке піддається коригуванню, управлінню та, зрештою, маніпулюванню. У контексті останнього важливе значення має використання інструментів забуття, актуалізації та інтерпретації. Тобто, за зміст колективної пам'яті можуть сперечатися різні групи, які висувують подеколи розбіжні версії минулого і борються за їх визнання [2]. Але поряд з тим, кожний такий проєкт конструювання пам'яті може стикатися з різними контрпроєктами «опозиційної пам'яті». Ці тенденції наочно нам демонструє дискусія стосовно українсько-польського конфлікту 1943-1944 років. Адже драматичні зіткнення українсько-польського протистояння 1943–1944 рр. залишили у суспільній свідомості обох народів значний обсяг негативних стереотипів, які продовжують функціонувати й сьогодні, а відтак і впливають на діалог між двома державами.

По суті, у цьому контексті, ми маємо справу з наявністю «множинних» та «непримиримих» пам'ятей. Це пов'язано насамперед з конструкцією пам'яті: у соціумі існує стільки пам'ятей, скільки індивідуумів або соціальних груп. Пам'ять у своїй основі – множинний феномен, її прояви розділені, що досить часто спричиняє конфліктність. Щоб забезпечити панівний статус певній візії минулого, політичні еліти впроваджують історичну політику у якій домінантна пам'ять виступає інструментом впливу як на індивідуальну, так і на суспільну свідомість.

Отримавши право здійснювати власну історичну політику на початку 90-х років ХХ ст., Польща і Україна почали відновлювати історичну пам'ять. Відтоді на порядок денний були поставлені етноцентричні версії історії (пов'язані з бінарною опозицією «ми»–«вони» з фіксацією кожною етнічною групою особливих рис, що відокремлюють її від інших). За такого підходу проявилася взаємовиключеність одночасно польського і українського етнонаративів. З 2015 р. на порядок денний постало питання польської та української версій політики пам'яті. На практиці це призвело до руйнувань місць пам'яті українців у Польщі, що були пов'язані з УПА та заборонаю польській стороні проводити ексгумаційні роботи в Україні.

Зміна політичного керівництва України у 2019 р. серед польських та українських аналітиків спричинила надію на сподівання щодо зміни вектору українсько-польських відносин у сфері історичної пам'яті. На заходах з приводу 80-ї річниці від початку Другої світової війни між Україною та Республікою Польща були підписані декларації щодо ліквідації мораторію на ексгумаційні роботи. Українським лідером були виголошені заяви про необхідність налагодження діалогу та нормалізацію добросусідських відносин, особливо у сфері історичної пам'яті. Тому саме миротворчий дискурс, історичне примирення та порозуміння між Україною та Польщею мало відіграти важливу роль у покращенні українсько-польських відносин.

Для термінологічного означення поняття «примирення» скористаємося універсальним визначенням, яке узагальнив у своєму дослідженні Павло Лодин: «Це необхідний елемент

успішного миробудівництва, який може бути стимульований державними структурами, реалізується передовсім за посередництва інститутів громадянського суспільства та полягає у довготривалих процесах переходу від нестабільного, неміцного до стабільного, міцного, справедливого миру, у встановленні взаємного діалогу, у прийнятті та погодженні «конфліктних» суспільств з умовами мирного врегулювання, переосмисленні двосторонніх відносин, відмові від реваншу, подоланні історичних міфів і негативних стереотипів, взаємному прощенні, вихованні культури миру, розробці проєктів співробітництва, – і має на меті усунення глибинних причин конфронтації та недопущення повторення двосторонніх конфліктів» [8, с. 6]. В дискусіях стосовно болючих, обтяжених взаємозвинуваченням стосовно українсько-польських історичних тем, особлива роль має належати представникам релігійних інституцій, насамперед католицькому і православному духовенству.

Зважаючи на цей фокус, позитивний прецедент продемонстрували священнослужителі Луцької дієцезії РКЦ, яка виступили з міжнаціональною, об'єднавчою функцією у Волинському краї, робить акценти, за висловом П. Яроцького, на культуротворчій і миротворчій праці [13, с. 138]. Зокрема, Громадянська ініціатива приурочена 70-річчю Волинської трагедії зібрала у Луцьку поляків й українців. Учасники цих заходів, окрім молитовного єднання, продемонстрували також здійснення спроб взаємного прощення і взаємного порозуміння. Знаковими у цьому контексті є слова Я. Грицака, який під час цих заходів наголосив: «Коли говорить Церква, коли звучить слово молитви – усі мусять замовкнути» [9].

У межах цих заходів відбулося два молебні – єкуменічний (кладовище с. Павлівка на Волині) та православний (кладовище у селі Сагринь на території Польщі) – саме жителі цих сіл у роки воєнного лихоліття стали жертвами українсько-польського конфлікту).

Зрештою, під час заходів були виголошені слова: «Ми усвідомлюємо, яку велику роль у побудові нової Європи відіграв міжцерковний діалог. Тому ми з вдячністю та визнанням відгукнулися на заклики церков України та Польщі до взаємного прощення провин і примирення між обома нашими народами» [9]. Передуючи цим подіям, у червні 2013 року, архієпископи і єпископи Конференції Римо-католицького єпископату України видали Пастирський лист з приводу 70-ї річниці Волинської трагедії, в якому закликали поляків і українців до примирення [10].

Історія знає позитивні приклади використання релігійних практик як засобу протидії колективних травм. Посеред них найпоширенішою є практика богослужіння на відзначення трагічних подій. Зокрема, у липні 2013 року у кафедральному соборі святих апостолів Петра і Павла у Луцьку та у низці храмів Волині були відслужені поминальні меси за жертвами українсько-польського протистояння часів Другої світової війни. Причому інформаційно, на сайтах РКЦ, ця подія була висвітлена як «Волинська трагедія». Проте у польській історіографії, здебільшого послуговуються терміном «Волинська різня». Напередодні ж вшанування пам'яті жертв злочину на Волині у Варшаві (Республіка Польща) Українська греко-католицька Церква та Римо-католицька Церква Польщі, продемонструвавши акт взаємного примирення і прощення, підписали спільну декларацію, в якій взаємно визнали провину обох своїх народів у воєнні та довоєнні часи і попросили один в одного пробачення за скоєні злочини [10].

Подібні заяви пролунали тоді і в православному середовищі. Зокрема, Глава Української православної церкви Київського патріархату Філарет (Денисенко) закликав українців і поляків до взаємного прощення та примирення словами: «Сподіваюся, що спільна участь українських та польських представників, православного, греко-католицького та римо-католицького духовенства, спільна молитва та заходи пам'яті у храмах та на місцях поховання жертв стануть добрим прикладом свідчення примирення. Того примирення, завдяки якому подібні конфлікти й трагедії ніколи не зможуть повторитися у майбутньому» [10].

У 2017 р. Глава УГКЦ Блаженніший Святослав під час свого виступу перед студентами Національного університету «Львівська політехніка» вдався і до аналізу складних сторінок історії українсько-польських відносин та наголосив на важливості продовження практики Іоанна Павла II (останнього він назвав батьком у християнському сенсі об'єднаної Європи) щодо взаємного примирення. Напередодні вшанування 80-ї річниці вшанування жертв Волинської трагедії Святослав Шевчук (Глава УГКЦ) і Станіслав Гондецький (Глава Польської римо-католицької церкви) підписали спільне звернення, в якому засудили злочини 80-річної давнини і закликали до примирення і єднання обидвох сусідніх народів. Блаженний Святослав підкреслив, що у справі примирення «йдеться не про те, щоб забути, а про те, щоб подолати зло з минулого, і ставити вище те, що єднає, а не те, що розділяє» [4].

Практики поминальних спільних богослужінь були обговорені у червні 2023 році на круглому столі українсько-польського наукового форуму «Волинська платформа діалогу» на тему: «Волинь 43 – спільний біль». У його резолюції зазначалося на необхідності проведення спільних поминальних заходів духовенством України та Польщі та висловлення співчуття українським та польським родинам – жертвам згаданих подій. Під час вшанування пам'яті жертв робився наголос на взаємному прощенні.

Варто наголосити, що нині, у 2025 році, Україна розпочала ексгумацію жертв Волинської трагедії у колишньому містечку Плужники, що на Тернопільщині. Україна та Польща обмінялися списками місць для пошуку та ексгумації останків «жертв взаємних історичних конфліктів» у січні 2025 року. Після цього в Польщі розпочала роботу українсько-польська група щодо ексгумації польських жертв Волинської трагедії. Про результати роботи спочатку розповідатимуть зацікавленим сторонам, потім оприлюднять на загал [6].

Поза сумнівом, українсько-польські відносини внаслідок таких історичних протистоянь отримали значний баласт негативних міфів і стереотипів, звільнення від яких полягає у подоланні результатів історичних травм, використання миротворчого дискурсу та актуалізації на поняттях «примирення», «порозуміння», «злагода».

Висновки. Досвід минулого, драматизм сучасності свідчать, що подолати кризові явища будь-яке суспільство може лише шляхом взаємних поступок і пошуків рішень, які б задовольняли потреби і запити кожної зі сторін, де діалогічна форма співжиття буде превалювати над конфліктною і взаємними претензіями, тобто в режимі компромісу та діалогової культури, толерантності.

Для вирішення чутливих, проблемних питань (а саме до таких належить українсько-польське протистояння під час Другої світової війни) та запобігання переростання у стійкий конфліктний процес, імперативом має стати концепт діалогу (як стратегічний та необхідний інструментарій подолання негативних стереотипів). Поза сумнівом, позиція духовенства, як католицького, так і православного сприятиме налагодженню міжнаціональної та міжконфесійної співпраці довкола трагічних моментів колективної історії, відкритому процесу, спрямованому на укоріненню культури спілкування та пошуку взаємоприйнятної думки. Причому пам'ять про негативний історичний досвід, не повинна акцентуватися на взаємних болючих образах минулого та не переростати у стійкі негативні стереотипи, а навпаки має артикулюватися на перспективах спільного майбутнього. Для збереження і розвитку взаємовигідних прагматичних відносин між Польщею та Україною необхідно, щоб питання тяжкого історичного минулого, обтяженого негативними стереотипами колективної пам'яті двох народів не були інструментом у руках посадовців та урядовців. Зусилля як української, так і польської культурної дипломатії, духовних лідерів, мають спрямовуватися на реалізацію завдань, що сприяли б налагодженню українсько-польських відносин та покращенню образу «українця» серед поляків, а «поляка» серед українців, тобто руйнуванню взаємних негативних міфів і стереотипів, навіть коли вони мають історичне підґрунтя.

Список використаних джерел і літератури

1. Білобровець О. Прагматизм міждержавних відносин України і Польщі на сучасному етапі. Режим доступу: <https://periodicals.karazin.ua/drinov/article/view/17857/16418>
2. Булига І. Православно-католицькі відносини в контексті колективної пам'яті сучасного Волинського краю. *Українське релігієзнавство*. 2015. Вип. 73. С. 328–331.
3. Волосяцька Н. «Чорна невдячність» та «розуміння». Якими бачать українсько-польські відносини в Києві та Варшаві? Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/polsko-ukrayinski-stosunky-zernova-kryza-istorychni-pytannya/33170441.html>
4. Глави УГКЦ та католицької церкви в Польщі підписали звернення щодо Волинської трагедії. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3732808-glavi-ugkc-ta-katolickoi-cerkvi-polsi-pidpisali-zvernenna-sodo-volinskoi-tragedii.html>
5. Hud B. Od uniilubelskiej dorzezi wołyńskich. Cztery eseje o historii polsko-ukraińskiej. Warszawa: Pracownia Wydawnicza, 2024. 324 s.
6. Ексгумація жертв Волинської трагедії в селі Садове Тернопільської області (колишня назва – Пузники) розпочнеться 24 квітня. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3977813-eksgumacia-zertv-volinskoi-tragedii-na-ternopilsini-rozpocneta-24-kvitna.html>
7. Зашкільняк Л. Українсько-польські стосунки на Волині і в Галичині в 1939–1944 роках: міжнаціональний конфлікт чи неоголошена війна? *Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Збірник наукових праць*. 2011. С. 89–95.
8. Лодин П. Українсько-польське примирення у суспільно-політичній діяльності Богдана Осадчука. *Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук зі спеціальності 23.00.02 – політичні інститути та процеси*. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2024. Режим доступу: <https://www.chnu.edu.ua/media/ptwf45s5/dysertatsiia-lodyn-p.pdf>
9. Пам'ять про Волинську трагедію: помирить тільки молитва. Режим доступу: <http://www.volynpost.com/>
10. Річниця Волинської трагедії: компромісна резолюція Польщі, критика української опозиції та «пас» з боку регіоналів. Режим доступу: <http://tyzhden.ua/>
11. Терещук Г. Вступ України в ЄС і Волинська трагедія. Чи ексгумація жертв вирішить історичні суперечки між Україною та Польщею? Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/volyn-vijna-gertyv-pokhovannja/33108621.html>
12. Церква і «Волинська трагедія». Режим доступу: <http://risu.org.ua/>
13. Яроцький П. Л. Релігієзнавство (Сучасні релігійні процеси у світі й Україні): підручник. Київ: Кондор–Видавництво, 2013. 439 с.

References (translated&transliterated)

1. Bilobrovets, O. Prahmatyzm mizhderzhavnykh vidnosyn Ukrainy i Polshchi na suchasnomu etapi [Pragmatism in Ukraine-Poland Interstate Relations at the Present Stage]. Rezhym dostupu: <https://periodicals.karazin.ua/drinov/article/view/17857/16418> [in Ukrainian].
2. Bulyha, I. (2015). Pravoslavno-katolytski vidnosyny v konteksti kolektyvnoi pamiaty suchasnoho Volynskoho kraiu [Orthodox-Catholic Relations in the Context of the Collective Memory of the Modern Volyn Region]. *Ukrainske relihiieznavstvo*. Vyp. 73. S. 328–331. [in Ukrainian].
3. Volosiatska, N. «Chorna nevdiachnist» ta «rozuminnia». Yakymy bachat ukrainsko-polski vidnosyny v Kyievi ta Varshavi? [«Black ingratitude» and «understanding»]. Rezhym dostupu: <https://www.radiosvoboda.org/a/polsko-ukrayinski-stosunky-zernova-kryza-istorychni-pytannya/33170441.html> [in Ukrainian].
4. Hlavy UHKC ta katolytskoi tserkvy v Polshchi pidpysaly zvernennia shchodo Volynskoi trahedii [Heads of the UGCC and the Catholic Church in Poland sign an appeal on the Volyn tragedy]. Rezhym dostupu: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3732808-glavi-ugkc-ta-katolickoi-cerkvi-polsi-pidpisali-zvernenna-sodo-volinskoi-tragedii.html> [in Ukrainian].
5. Hud, V. (2024). Od unii lubelskiej do rzezi wołyńskich. Cztery eseje o historii polsko-ukraińskiej [From the Union of Lublin to the Volhynian Massacres. Four essays on Polish-Ukrainian history]. Warszawa: Pracownia Wydawnicza. 324 s. [in Polish].
6. Ekshumatsiia zhertv Volynskoi trahedii v seli Sadove Ternopilskoi oblasti (kolyshnia nazva – Puzhnyky) rozpchnetsia 24 kvitnia [The exhumation of the victims of the Volyn tragedy in the village of Sadove, Ternopil region (formerly known as Puzhnyky), will begin on April 24]. Rezhym dostupu: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3977813-eksgumacia-zertv-volinskoi-tragedii-na-ternopilsini-rozpocneta-24-kvitna.html> [in Ukrainian].
7. Zashkilniak, L. (2011). Ukrainsko-polski stosunky na Volyni i v Halychyni v 1939–1944 rokakh: mizhnatsionalnyi konflikt chy neholoshena viina? [Ukrainian-Polish Relations in Volhynia and Galicia in 1939–1944: Interethnic Conflict or Undeclared War?]. *Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka. Zbirnyk naukovykh prats*. S. 89–95. [in Ukrainian].

8. Lodyn, P. (2024). Ukrainsko-polske prymyrennia u suspilno-politychnii diialnosti Bohdana Osadchuka [Ukrainian-Polish Reconciliation in the Socio-Political Activity of Bohdan Osadchuk]. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata politychnykh nauk zi spetsialnosti 23.00.02 – politychni instytuty ta protsesy. *Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha*, Chernivtsi. Rezhym dostupu: <https://www.chnu.edu.ua/media/ptwf45s5/dysertatsiia-lodyn-p.pdf> [in Ukrainian].
9. Pamiat pro Volynsku trahediiu: pomyryt tilky molytva [The memory of the Volyn tragedy: only prayer can reconcile]. Rezhym dostupu: <http://www.volynpost.com/> [in Ukrainian].
10. Richnytsia Volynskoi trahedii: kompromisna rezoliutsiia Polshchi, krytyka ukrainskoi opozytsii ta «pas» z boku rehionaliv [The anniversary of the Volyn tragedy: Poland's compromise resolution, criticism of the Ukrainian opposition and the «pass» from the Party of Regions]. Rezhym dostupu: <http://tyzhden.ua/> [in Ukrainian].
11. Tereshchuk, H. Vstup Ukrainy v YeS i Volynska trahediia. Chy ekshumatsiia zhertv vyrishyt istorychni superechky mizh Ukrainoiu ta Polshcheiu? [Ukraine's accession to the EU and the Volyn tragedy. Will the exhumation of the victims resolve the historical disputes between Ukraine and Poland?]. Rezhym dostupu: <https://www.radiosvoboda.org/a/volyn-vijna-gertvy-pokhovannja/33108621.html> [in Ukrainian].
12. Tserkva i «Volynska trahediia» [The Church and the «Volyn Tragedy»]. Rezhym dostupu: <http://risu.org.ua/> [in Ukrainian].
13. Yarotskyi, P. L. (2013). *Relihiieznavstvo (Suchasni relihiini protsesy u sviti y Ukraini)* [Religious Studies (Contemporary Religious Processes in the World and Ukraine)]: pidruchnyk. Kyiv: Kondor–Vydavnytstvo. 439 s. [in Ukrainian].

Статтю отримано 28.04.2025 року.

Прийнято до друку 16.06.2025 року.